

Этнастэрэатыпы ў мове твораў беларускай гістарычнай прозы першага дзесяцігоддзя XXI стагоддзя

Беларуская гістарычная проза першага дзесяцігоддзя XXI стагоддзя ўзбагацілася выдатнымі мастацкімі творамі пра мінулае нашага народа, творамі, у якіх мастацкая характарыстыка ўкладу жыцця, ментальнасці нашых продкаў набліжаны да рэальнасці. Да такіх твораў адносяцца раманы У. Гніламёдава “Уліс з Прускі”, “Расія”, “Вяртанне”, “Валошкі на мяжы”, А. Наварыча “Літоўскі воўк”, В. Іпатавай “Знак вялікага магістра”, Л. Дайнекі “Назаві сына Канстанцінам”, аповесць А. Федарэнкі “Нічыё” і інш. У фокусе мастацкай увагі пісьменнікаў знаходзяцца анталагічна важныя для нацыі праблемы гістарычнай памяці, павязі эпох і пакаленняў, асэнсавання стасункаў асобы і грамадства, этнакультурных узаемадачыненняў беларусаў з іншымі народамі і этнасамі. У мастацкіх творах “спасцігаюцца рысы плямён, народаў, нацый, рэлігійных канфесій, асаблівасці дзяржаўных утварэнняў і вялікіх геаграфічных рэгіёнаў, што вызначаюцца сваёй культурна-гістарычнай спецыфікай” [16, с. 44]. У творчым арсенале пісьменнікаў пры стварэнні рэалістычнай карціны свету важную нагрузку выконваюць этнастэрэатыпы, этнакультурныя канцэпты таго ці іншага народа.

Этнастэрэатыпы ў мастацкім творы на гістарычную тэму – гэта не адвольная фантазія пісьменніка, а аўтарскае асэнсаванне рэалій матэрыяльнага і духоўнага быцця нацыі. І задача кожнага пісьменніка – як мага дакладней стварыць тыповы вобраз этнаса, народа, у праўдападобнасці якога не сумняваўся б чытач. Гэта патрабуе ад аўтара прытрымлівацца прынцыпу гістарызму, падзеі і факты прапускаць праз прызму аб’ектыўнасці, не падтасоўваючы, не “прыхарошваючы” іх дзеля карыслівых мэт.

Этнастэрэатып як аб’ект лінгвістыкі

У аснове фарміравання этнічнай свядомасці і культуры ў якасці рэгулятараў паводзін чалавека ляжаць як прыроджаныя, так і набытыя ў працэсе сацыялізацыі фактары – этнастэрэатыпы, якія засвойваюцца з таго моманту, як толькі чалавек пачынае ідэнтыфікаваць сябе з пэўным этнасам, культурай і асэнсоўваць сябе як іх элемент. Сукупнасць стэрэатыпаў этнасу вядома кожнаму яго прадстаўніку, больш таго, людзі ўспрымаюць іх як узоры, якім трэба адпавядаць, каб не быць чужым сярод сваіх.

Вывучэнню этнастэрэатыпаў прысвечана вялікая колькасць прац. У большасці з іх этнастэрэатыпы разумеюцца як наборы пэўных генералізаваных і тыпізаваных якасцей, якія прыпісваюцца розным этнічным групам, як “стандартнае ўяўленне большасці людзей, якія складаюць той ці іншы этнас, пра людзей, што ўваходзяць у іншы або ў той самы этнас” [11, с. 450].

Адпраўным пунктам для стварэння этнастэрэатыпаў традыцыйна з’яўляецца апазіцыя “свой-чужы”. “У народнай культуры адносіны да

прадстаўнікоў іншых этнасаў у многім вызначаецца праз паняцце этнацэнтрызму, калі толькі “свае” традыцыі, “свая” рэлігія, “свае” звычаі і “свая” мова ўспрымаюцца як “сапраўдныя”, “правільныя” і “праведныя”. Усё “чужое” насцярожана адмаўляецца як непрымальнае і грэшнае, а ўсякі прадстаўнік іншаэтнічнай групы ўспрымаецца як істота небяспечная... Канцэпт “чужога” з’яўляецца абавязковай умовай для фарміравання пэўнай карціны свету і адным з асноўных класіфікатараў самаідэнтыфікацыі” [1, с. 7 – 8]. У адпаведнасці з апазіцыяй “свой-чужы” вылучаюцца аўта- і гетэрастэрэатыпы. Аўтастэрэатып вызначаецца як вобраз, які этнічная група мае пра сябе, а гетэрастэрэатып – як вобраз пра іншую этнічную групу. Для аўтастэрэатыпаў характэрна імкненне прыўнесці ў іх змест ідэалы ўласнага этнасу, культываюцца найбольш самабытных якасцяў нацыянальнага характару. Гетэрастэрэатыпы выяўляюць схільнасць да антрапастэрэатыпаў, г.зн. абумоўленасці стэрэатыпа знешняму абліччу індывіда, калі на ўзроўні побытавай свядомасці знешняе аблічча прадстаўніка адпаведнага этнасу звязваюць з пэўнымі псіхічнымі рысамі. Пры стварэнні гетэрастэрэатыпаў “прадстаўнікі іншых нацыянальнасцей характарызуюцца як дзіўныя, смешныя, непрыгожыя, іх дзеянні – як нелагічныя і няправільныя, а мова, на якой яны размаўляюць, – як складаная і незразумелая” [17, с. 11 – 12]. На аснове стэрэатыпаў фарміруецца этнічны вобраз – форма апісання этнасу, у якой вылучаюцца найбольш значныя і тыповыя ўласцівасці, заснаваныя на пачуццёвым успрыманні свайго або чужога этнасу.

У той ці іншай форме этнастэрэатыпы маюць моўнае выражэнне – у выглядзе слоў, словазлучэнняў, фразеалагічных канструкцый і г.д., а гэта азначае, што іх неабходна даследаваць і з боку лінгвістыкі [13, с. 9].

Даследчык Крысін Л.П. пры лінгвістычным вывучэнні этнастэрэатыпаў выдзяляе два падыходы:

па-першае, важна зразумець, якія сферы жыцця таго ці іншага народа, асабістыя ўласцівасці людзей, іх інтэлектуальныя, псіхічныя, антрапалагічныя асаблівасці становяцца аб’ектам ацэнкі. Мажліва, рознага кшталту адрозненні з’яўляюцца тым, што вылучае пэўную нацыянальную культуру сярод іншых. Паўтаральнасць адмоўных ці станоўчых ацэнак, іх масавасць сярод прадстаўнікоў пэўнага этнасу і ўстойлівасць у часе – умовы фарміравання этнастэрэатыпаў. Аб’ектам ацэнкі могуць быць нацыянальныя традыцыі і звычаі, мадэлі штодзённых паводзін, рысы нацыянальнага характару, асаблівасці анатоміі, фізічных рухаў, паходкі, маўлення і многае іншае;

па-другое, неабходна вылучыць моўныя адзінкі – словы, фразеалагізмы, сінтаксічныя канструкцыі, якія можна інтэпрэтаваць як сродкі абазначэння этнічных стэрэатыпаў [11, с. 452 – 453]. Імі могуць быць:

– словы тыпу *бульбаш, лабус, пшэк, хахол, жыд, маскаль, чукча, чурка*, якія ў лаканічнай форме ўтрымліваюць у сваіх значэннях ацэнку ўласцівасцей тыповага прадстаўніка адпаведнага этнасу;

– словы з пераносным значэннем, утвораныя ад этнонімаў або назваў краін і мацерыкоў: *азіят* у значэнні “некультурны, грубы чалавек”, *негр* у значэнні “чалавек, які амаль задарма працуе на каго-небудзь”;

– атрыбутыўныя словазлучэнні, дзе азначэнне – прыметнік, утвораны ад этноніма, а азначаемае – назва якой-небудзь уласціваасці чалавека: *нямецкая дакладнасць, беларуская цяроплінасць*;

– параўнальныя звароты, дзе першы кампанент параўнання – назва ўласціваасці, другі кампанент – аб’ект параўнання, выражаны этнонімам: *хітры, як цыган, дзелавіты, як амерыканец*;

– фразеалагізмы: *пайсці па-англійску* (у значэнні “пайсці не развітаўшыся”), *кітайская сцяна, цыганскае сонца*;

– прыказкі і прымаўкі, якія ўключаюць этнонімы і ў мастацкай форме ўказваюць на якія-небудзь уласціваасці прадстаўнікоў адпаведнага этнасу: *як шанцуе, то і жывод танцуе, кожны цыган сваю кабылу хваліць*;

– семантычная структура складаных сказаў: сказы з супраціўным значэннем тыпу: *Алесь – беларус, але па натуре задзірысты і ваяўнічы* (значыць: *беларусы – спакойныя, мірныя людзі*), *муж сястры хоць і рускі, але не п’е* (значыць: *рускія п’юць*); а таксама сказы з прычынна-выніковымі адносінамі: *Я люблю Беларусь, таму што там жывуць спагадлівыя і гасцінныя людзі*.

Лінгвістычнае выражэнне этнастэрэатыпаў можа выяўляцца і пры дапамозе абагульнення тых ці іншых уласціваасцей прадстаўнікоў этнасу. “Для гэтай мэты служаць квантарныя словы: *усе* (*Усе чэхі любяць піва; Усе рускія бабы – тоўстыя*); *заўсёды* (*Немец заўсёды пунктуальны*); *ніколі* (*Англічане ніколі не адракуцца векавых традыцый дзеля сумніўных навацый сучаснай цывілізацыі*); *кожны* (*Кожны азіят – мнагажэнец; У кожнага амерыканца ёсць аўтамабіль, а то і два*) [11, с. 453].

Пры лінгвістычным аналізе этнастэрэатыпаў звяртаецца ўвага на такія кампаненты лексічнага значэння, як эмацыянальнасць, ацэначнасць і экспрэсіўнасць. Асэнсаванне таго ці іншага этнасу суправаджаецца эмацыянальна-экспрэсіўным і ацэначным фонам, характар якога немагчыма не ўлічваць пры лінгвістычным апісанні этнастэрэатыпаў. “Паняцце этнастэрэатып пераклікаецца з паняццем канатацыя, якое вызначаецца як стандартная, устойлівая асацыяцыя, якую выклікае ў моўнай свядомасці носбітаў мовы ўжыванне таго ці іншага слова ў дадзеным значэнні (напрыклад, ужыванне слова *асёл* у яго пераносным значэнні ... выклікае асацыяцыю з такімі ўласціваасцямі, як *тупасць і ўпартасць*)” [11, с. 450]. Дзякуючы канатацыйнаму кампаненту этнастэрэатыпы замацоўваюцца ў свядомасці чалавека як устойлівая эмацыянальная характарыстыка пэўнага этнасу. Можна сказаць, што этнастэрэатып – гэта ўстойлівая стандартная асацыяцыя, якую выклікае ў свядомасці рэцыпіента тое ці іншае спалучэнне слоў з цэласным значэннем. Як правіла, адпаведнае спалучэнне слоў атрымлівае статус этнастэрэатыпа тады, калі за ім замацоўваецца пастаянны сэнс, рэгулярна паўтараецца, узнаўляецца ў

свядомасці чалавека як гатовая лексічная адзінка з канатацыйнай афарбоўкай. Характэрнымі ў гэтым плане з'яўляюцца этнонімы *немец, яўрэй, татарын, чукча* і т.п., мянушкі, якія даюцца прадстаўнікам тых ці іншых этнасаў: *аўсаеды* – пра англічан, *макароннікі* – пра італьянцаў і інш.

Этнонім у структуры этнастэрэатыпа

Этнастэрэатыпы фіксуюцца ў мове і праяўляюцца на розных яе узроўнях пры дапамозе маркіраваных пэўным чынам моўных адзінак. Асноўнай лексічнай адзінкай, якая рэпрэзентуе этнастэрэатып, з'яўляецца этнонім – назва нацыі, народа, племені і іншых этнічных супольнасцей (з грэч. *ethnos* “племя, народ” і опута “імя, назва”) [2, с.724]. У сучасных даследаваннях па этнаніміцы прынята больш шырокае азначэнне этноніма, згодна якому этнонім – “любы не апісальны (аднаслоўны) намінант, які абазначае людзей па нацыянальнай прыкмеце або па іх дзяржаўнай прыналежнасці” [17, с. 8]. Аснову этнічнай намінацыі складае не толькі нацыянальная прыналежнасць, але і тэрытарыяльна-рэгіянальны фактар. Пры такім падыходзе ў даследаванні па этнаніміі ўключаюцца этнонімы, утвораныя ад назвы краіны – этнатапонімы (Беларусь – беларусы, Балгарыя – балгары), а таксама назвы жыхароў, утвораных ад харонімаў (уласных назваў вялікіх рэгіёнаў): Каўказ – каўказцы, Сібір – сібіракі, Еўропа – еўрапейцы, Азія – азіяты, Афрыка – афрыканцы, Палессе – палешукі [14, с. 719].

Аналіз семантычнага патэнцыялу этнонімаў у многім дазваляе выявіць сутнасць этнастэрэатыпаў. І.М. Кабозева адзначае, што “задача выяўлення стэрэатыпаў нацыянальных характараў можа быць зведзена да задачы выяўлення канатацый у этнонімаў (*венгр, якут і т.п.*), дакладней, такіх іх неістотных семантычных прыкмет, якія нясуць інфармацыю пра рысы характару” [10, с. 185]. Праўда, даследчыца канстатуе факт: “пры гэтым узнікае няпростое пытанне аб тым, што лічыць аб'ектыўным праяўленнем канатацыі. Калі лічыць толькі тыя ўласцівасці лексем, якія зафіксаваны ў лінгвістычных апісаннях, у прыватнасці ў слоўніках, то сярод этнонімаў у рускай мове, відаць, толькі *цыган* акажацца надзеленым канатацыямі (параўнаем у слоўніку У.І. Даля ўключэнне ў тлумачэнне гэтай лексемы такіх характаралагічных прыкмет, як “ашуканец, хітрун”, і наяўнасць вытворнага (*вы*)*цыганіць* са значэннем ‘(вы)прасіць, выкарыстоўваючы пры гэтым хітрасць, у тым ліку і абман’). Ці азначае гэта, што толькі аб нацыянальным характары *цыган* у носьбітаў рускай мовы маюцца стэрэатыпныя ўяўленні? Яўна, што гэта не так. І справа тут не столькі ў недасканаласці слоўнікаў (у выключэнні тых ці іншых моўных дадзеных па палітычных або ідэалагічных меркаваннях, у ігнараванні цэлых пластоў гутарковай фразеалогіі), але і ў прынцыповай немагчымасці зафіксаваць у іх з вычарпальнай паўнатай устойлівыя спалучэнні тыпу *з нямецкай акуратнасцю*. Уяўляецца, што да ліку аб'ектыўных праяўленняў канатацый неабходна аднесці і тыя з'явы, якія звычайна не

фіксуюцца слоўнікамі, але з дастатковай рэгулярнасцю ўзнаўляюцца ў працэсе стварэння і інтэрпрэтацыі выказвання з дадзенай лексемай ці яе дэрыватам” [10, с. 185 – 186]. Аналіз мовы мастацкай літаратуры дае падставы гаварыць аб значнай распаўсюджанасці, чым у слоўніках, этнонімаў з канатацыйным зместам. Тлумачыцца гэта тым, што аўтары, па-першае, менш абмежаваныя ў адносінах “палітычнай карэктнасці”, па-другое, законы мастацкай творчасці вымагаюць ад пісьменніка максімальна дакладна і праўдападобна адлюстраваць сацыяльна-этнічныя працэсы, а для гэтага, зразумела, трэба чым паўней выкарыстаць моўны арсенал, узяты з народнага жыцця.

Этнонімы – важная крыніца пры вывучэнні рыс жыцця і побыту насельнікаў пэўнай тэрыторыі, іх моўна-этнічнай прыналежнасці, характару матэрыяльнай і духоўнай культуры. Пры мастацкім апісанні гістарычных падзей аўтары павінны ўлічваць канкрэтны змест этнонімаў, бо паняцці ў межах адной этнонімнай назвы не статычныя, яны знаходзяцца ў пастаянным руху, адлюстроўваючы тым самым змены ў этнічным развіцці свету або змены этнічных уяўленняў [3, с. 42].

Мастацкія этнастэрэатыпы беларусаў і рускіх

У беларускай гістарычнай прозе апошняга дзесяцігоддзя найбольш поўна створаны этнічны вобраз беларусаў і рускіх. Гэта заканамерна, паколькі ў цэнтры ўвагі мастацкіх твораў – лёс беларускага народа на складаных шляхах гісторыі. Беларусам прадвызначана Богам жыць поруч з магутным усходнім суседам, адносіны з якім не заўсёды былі роўныя і стрыманыя. У творах мы бачым шырокую панараму беларуска-рускіх узаемадчынненняў у самыя розныя гістарычныя эпохі, яркую галерэю этнастэрэатыпаў, на аснове якіх выяўлены па-мастацку пераканаўчы вобраз двух народаў.

Актуалізацыя этнастэрэатыпа **беларусаў** адбываецца пры дапамозе этнонімаў *беларусы, беларусы-літвіны, ліцвіны, тутэйшыя, “усходнія крэсы”*, этнатапонімаў *Беларусія, Літва, Ліцвінія*, пры гэтым выяўляюцца семы:

1) са станоўчай канатацыяй: ‘міралюбівыя, дабрадушныя’: *З выгляду гэта былі, не ў прыклад продкам – велетам, людзі сярэдняга росту, каржакаватыя, міралюбівыя і дабрадушныя. Прысутнічала ў іх норавах славянская мяккасць* [7, с. 10]; ‘мухі не пакрыўдзяць’: – *А вы што за людзі? – Мы такія, што і мухі не пакрыўдзім... – адказаў за ўсіх Міхаль Тупчык...*[6, с. 123]; ‘праз меру шчырыя’: – *Мы – ліцвіны, – праказаў спраўнік. – Мы ліцвіны і занадта шчырыя людзі. Усё шчыра робім. Гасцей сустракаем – шчыра, у Бога верым – шчыра. Цару служым – таксама шчыра* [12, с. 123 – 124]; ‘маўклівыя, стрыманыя, засяроджаныя’: *Прускаўцы – народ маўклівы, стрыманы, засяроджаны на сваім, патаемным...* [4, с. 23]; ‘востра адчуваюць дабро і зло’: *Лявонку падалося, што прускаўцы больш востра адчувалі дабро і зло і больш чуйна рэагавалі на іх праявы, чым гэтыя людзі [амерыканцы – В. Е.], паміж якіх ён знаходзіўся* [7, с. 287]; ‘любяць зямлю’: ... *унук адчуваў, што ў дзядулі было*

нейкае пракаветнае пачуццё зямлі, якое так уласціва беларусам-літвінам... [6, с.37]; 'тонка адчуваюць прыроду': Нягледзячы на сваю закінутасць і даўнюю адлучанасць ад гісторыі, жылі яны адкрыта, умелі размаўляць з зорамі і сусветам, чуць, як расце трава і шэпчаца з берагам вада, давяралі прыродзе і разумелі яе мову [7, с. 11]; 'схільныя да павер'яў': Прускаўцы верылі, што ў кожнай хаце ёсць свой жыхар – дамавік [7, с. 9]; 'умеюць прыстасоўвацца да жыцця': І ён [айцец Глеб – **В. Е.**] меў падставы так думаць, бо, сапраўды, людзі тут трывала прыстасаваліся да жыцця, аціхлі ў сваёй бясконцай і нялёгкай працы, нібы паснулі, зачараваныя замаруджанай плыню і штодзённага існавання [7, с. 6]; 'з пачуццём уласнай годнасці': [Артур – **В. Е.**]: – Мы – роўныя сярод роўных, бацька. Як роўныя сярод роўных палякі, германцы, фіны, туркі... [12, с. 144]; [Паэт – **В. Е.**]: -- Ведаеш, пане Марціне, чаму я люблю нашу Ліцвінію? Таму што ў нас, ліцвінаў, усе роўныя, кожны шляхціц роўня самому каралю і вялікаму князю, а ў маскоўцаў усіх трымае ў жалезным кулаку гасудар. Там ён, як бог, а ўсе астатнія, і радавітыя князі і баяры, і праваслаўныя папы, і самыя апошнія смерды – ягонья людзішкі. У сябе мы такога не церпім. І не пацерпім ніколі [8, с. 270]; 'добрыя воі, умеюць ваяваць': [Марцін – **В. Е.**]: -- ... Мы, ліцвіны, умеем ваяваць. Жывучы на ўсходзе Еўропы, мы ні на імгненне не выпускаем з рукі меч, бо ўсё новыя і новыя орды накочваюцца на нас з неабсяжных лясоў і пустыняў [8, с. 31];

2) з адмоўнай канатацыяй: 'непаспешлівыя, замаруджаныя': Трэба сказаць, што нашы героі і тут, у Заволжы, у бежанстве, заставаліся такімі ж непаспешлівымі, замаруджанымі людзьмі, як і дома, у Прусцы [6, с. 455]; 'увесь час замаркочаныя': Хайнц [немец – **В. Е.**]: – ... Вы (ён ткнуў пальцам у Струмілу, які выйшаў з княскіх пакояў) нейкія ўвесь час замаркочаныя, нібыта збіраецца за самога Бога вырашаць усе ягонья праблемы! [9, с. 203]; 'маўклівыя': [Пані Хэлена – **В. Е.**]: У Прусцы цяпер адны мужыкі, адны ліцвіны. Народ маўклівы [5, с. 352]; 'цёмныя, нявучаныя': Мы беларусы, мы сабраліся, мы за сваю Беларусь – адно цёмныя мы, няўчоныя, пакіраваць намі трэба камусьці ... дык прыходзьце і валодайце намі! [15, с. 158]; 'вымушаны прыстасоўвацца то да Усходу, то да Захаду': Мы, беларусы, пасярэдзіне жывём – паміж Усходам і Захадам. То да аднаго прылягаем, то да другога. Лёс такі! [5, с. 64]; 'схільныя да сварак': Прускаўцы верылі, што ў кожнай хаце ёсць свой жыхар – дамавік, бо хто, як не ён, звычайна падбухторвае сямейнікаў да сваркі. Чаго-чаго, а сварак хапала [7, с. 9]; 'падпарадкоўваюцца іншым': [Кляновік – **В. Е.**]: Ох і народ, самі лезуць у ярмо! Ну і беларусы! Так і шукаюць, каб перад кім каракгнуць. Сялянская нацыя [5, с. 201].

Актуалізацыя этнастэрэатыпа **рускіх** адбываецца пры дапамозе этнонімаў рускі, расейцы, маскаль, маскавіт, маскоўцы, этнатапонімаў Расія (Расея), Масковія. Этнакультурная характарыстыка рускіх выяўляецца семамі:

1) са станоўчай канатацыяй: 'глыбока веруючыя': [Айцец Вісарыён – **В. Е.**]: – Рускі народ – гэта глыбока веруючы народ. А хто прышчэпіў яму веру? Царква! [6, с. 628]; 'з шырокай душой': – У нас, у рускіх, душа бяскрайняя...–

патлумачыў *Лья Аляксандравіч* [6, с. 166]; ‘добрыя’: – *Рускія людзі добрыя! – супакоіў чалавек, што сядзеў насупраць Лявона* [6, с. 107]; ‘дружныя’: [Лья Платонаў – **В. Е.**]: – *Ты, Міхаіл, не муці! Мы народ ісконны, дружны прамеж сабой з даўніх пор, ад прапрадзедаў* [6, с. 235]; ‘шчырыя, бяскрыўдныя’: *Расейскіх жаўнераў спачатку пабойваліся, але праз некалькі дзён прыгледзеліся і прывыклі. Яны былі звычайныя, падняволеныя людзі. Шчырыя і бяскрыўдныя* [12, с. 231]; ‘цягавітыя’: – *Але ж і цягавіты рускі народ, ай-яй-яй! – азваўся цёмнатвары* [6, с. 647]; ‘настойлівыя’: *Сын стаў супакойваць бацькоў: – Рускі чалавек, баця, калі ён чаго-небудзь захоча, абавязкова даб’еца!* [6, с. 416]; ‘смелыя’: – *Смелая ў цябе жонка! – пахваліў Хведар, паціснуўшы маладзіцы далоньку. – Руская! – як бы пацвердзіў Лявон* [5, с. 54]; ‘любяць павесяліцца’: *Патрэба расслабіцца жыла ў іх [рускіх – **В. Е.**] душы, у самой чалавечай прыродзе. Шырока гулялі масленицу, якая святкавалася на ўзмежжы лютага і сакавіка.* [6, с. 154]; ‘патрыятычна настроеныя’: – *Кажу ж – проста рускі чалавек! Якому даражэй за ўсё свая Айчына* [15, с. 199]; – *Я – рускі, як кажуць, масквіт да мозгу касцей* [12, с. 31]; ‘адмысловыя ваякі’: – *Ну, за імэтам і ў расейцаў не стане. Яны ваякі адмысловыя. Як падцягнуць артылерыю ды дадуць залп карцеччу, вы... мы паразбягаемся хто куды* [12, с. 206];

2) з адмоўнай канатацыяй: ‘з непастаянным характарам’: *Прускавец, не даслухаўшы спрэчку, падаўся глыбей у кусты. “Цікавы народ – гэтыя запалонаўцы! – думаў ён. – У іх нейкія крайнасці: то сябруюць, то раптам валтузяцца, то кабала, то свабода, то зноў кабала...”* [6, с. 194]; ‘схільныя да п’янства’: *Адсвяткавалі Пакроў, але гульба не ўціхае. Апараты гудуць. Адна радасць у мужыка – гарэлка* [6, с. 235]; ‘любяць выхваляцца’: *Вясёлыя маскоўцы... выхваляліся адзін перад адным сваім геройствам і з пагардаю пазіралі на палонную літву* [8, с. 314]; ‘іх баяцца іншыя народы’: ... *Гэта былі тыя самыя маскалі, якімі гэтулькі страшылі: “Чаму не закрыў нанач хату? Маскаль, чаго добрага, прыпрэца...”* [12, с. 231]; – *Страшная сіла – расейцы, – працягваў сваё Людовік* [12, с. 236]; ‘жорсткія, ваяўнічыя’ (асацыююцца з татарамі): *Нездарма кажуць: калупні любога маскоўца і знойдзеш татарына. Кожнае лета нападаюць на Літву* [8, с. 317].

Этнакультурная характарыстыка беларусаў і рускіх у мастацкіх гістарычных творах у асноўным станоўчая, пазітыўная, хаця і ўключае семы з адмоўнай, іранічнай ацэнкай, што сведчыць аб складаным гістарычным лёсе гэтых народаў, далёка няпростых у мінулым стасунках паміж імі.

Пры дапамозе этнастэрэатыпаў ствараецца кампактнае па форме, багатае і каларытнае па змесце мастацкае апісанне адметных рыс характару, звычак, традыцый пэўнай грамадскай супольнасці. Этнастэрэатыпы глыбей выяўляюць жыццё і светаадчуванне народа, яго этнічную культуру. Функцыянаванне этнастэрэатыпаў дапамагае чытачу глыбей пранікнуць у змест тэксту, больш рэльефней асэнсаваць аўтарскую задуму.

Спіс літаратуры

1. **Белова, О.В.** Этнокультурные стереотипы в славянской народной традиции / О.В. Белова. – Москва: «Индрик», 2005. – 288 с.
2. **Булыка, А.М.** Слоўнік іншамоўных слоў: У 2 т. Т. 2 / А.М. Булыка. – Мн.: БелЭн, 1999. – 736 с.
3. **Гапоненка, І.** Этнонімы ў беларускай мове XIX – пачатку XX ст. / І. Гапоненка // Роднае слова. – 2010. – №9. – С. 42 – 46.
4. **Гніламёдаў, У.** Валошкі на мяжы: раман / Уладзімір Гніламёдаў. – Польша – 2010. – № 10.
5. **Гніламёдаў, У.** Вяртанне: раман / Уладзімір Гніламёдаў. – Мінск: Маст. літ., 2008. – 429 с.
6. **Гніламёдаў, У.** Расія / Уладзімір Гніламёдаў. – Мінск: “Харвест”, 2007. – 672 с.
7. **Гніламёдаў, У.** Уліс з Прускі: раман / Уладзімір Гніламёдаў. – Мінск: Маст. літ., 2006. – 382 с.
8. **Дайнека, Л.** Назаві сына Канстанцінам: раман / Леанід Дайнека. – Мінск: Літаратура і Мастацтва, 2010. – 448 с.
9. **Іпатава, В.** Знак Вялікага Магістра: раман / Вольга Іпатава. – Мінск: Кнігазбор, 2009. – 296 с.
10. **Кобозева, И.М.** Конкретный пример лексико-семантического эксперимента: выявление стереотипов национальных характеров через анализ коннотаций этнонимов / И.М. Кобозева // Кобозева И.М. Лингвистическая семантика. – Изд. 3-е, стереотипное. – Москва: КомКнига, 2007. – С. 185 – 197.
11. **Крысин, Л.П.** Этностереотипы в современном языковом сознании: к постановке проблемы / Л.П. Крысин // Философские и лингвокультурологические проблемы толерантности: Коллективная моногр. / Отв. ред. Н.А. Купина и М.Б. Хомяков. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2005. – 542 с.
12. **Наварыч, А.** Літоўскі воўк: гіст. раман / Алесь Наварыч. – Мінск: Маст. літ., 2005. – 285 с.
13. **Потапова, О.В.** Языковые этнические стереотипы и их представление в белорусской, русской и польской лексикографии XIX века. – Диссерт. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / О.В. Потапова; Бел. гос. ун-т. – Минск, 2005. – 152 с.
14. **Стариченок, В.Д.** Большой лингвистический словарь / В.Д. Стариченок. – Ростов н/Д: Феникс, 2008. – 811 с.
15. **Федарэнка, А.** Нічыё: аповесці, раман / Андрэй Федарэнка. – Мінск: Маст. літ., 2009. – 430 с.
16. **Хализев, В.Е.** Теория литературы: учебник / В.Е. Хализев. – 2-е изд. – Москва: Высш. шк., 2000. – 398 с.
17. **Шен, Д.А.** Этноним в лексико-семантическом пространстве английского языка: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Д.А. Шен; Нижегородский гос. лингв. ун-т им. Н.А. Добролюбова. – Нижний Новгород, 2009. – 21 с.

Вікторыя ЕПШАВА,

аспірантка

кафедры беларускага і рускага мовазнаўства

ўстановы адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка”

Артыкул рэкамендаваны да друку кафедрай беларускага і рускага мовазнаўства ўстановы адукацыі “Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка”